

Analyzing the Characteristics of Resilient Families in Islamic Teachings (Hadiths and Narrations) for Presenting Educational Implications

1. Saeed Rostami[✉]: PhD Student, Department of Educational Sciences, Isf.C., Islamic Azad University, Isfahan, Iran

2. Zohreh Saadatmand*[✉]: Department of Educational Sciences, Isf.C., Islamic Azad University, Isfahan, Iran.

3. Maryam. Baratali[✉]: Department of Educational Sciences, Isf.C., Islamic Azad University, Isfahan, Iran

*Corresponding Author's Email Address: saadatmand@iau.ac.ir

Abstract:

Objective: This study aimed to explore the characteristics of resilient families in Islamic teachings (Hadiths and narrations) and to identify their educational implications.

Methods and Materials: This qualitative study was conducted using qualitative content analysis with a deductive categorization approach. The research corpus consisted of Islamic texts, Hadiths, and narrations related to family resilience, selected through purposive sampling. Data were collected through systematic note-taking from printed and digital sources. Relevant paragraphs were identified, coded, and analyzed as the unit of analysis. Similar codes were grouped into conceptual categories, and overarching themes were extracted through iterative analysis until conceptual saturation was achieved. Library-based data collection and document analysis constituted the primary methodological framework.

Findings: Content analysis yielded 220 conceptual codes organized into 11 core categories. These categories included patience and perseverance, respect for differences and diversity, acceptance of individual and collective responsibility, trust in God and reliance on Him, proper life management, a positive approach toward the future, spiritual connection with God, thinking and consultation in decision-making, maintenance of mental and physical health, attention to financial and economic principles, and strengthening solidarity and cooperation. Among these categories, a positive approach toward the future demonstrated the highest frequency (35 occurrences), whereas respect for differences and diversity showed the lowest frequency (9 occurrences). Proper life management, spirituality, and reflective consultation emerged as particularly prominent dimensions of family resilience in Islamic teachings.

Conclusion: The findings indicate that resilient families in Islamic teachings are founded upon a combination of moral, spiritual, cognitive, and behavioral values that facilitate effective adaptation to adversity and life challenges. Components such as patience, trust in God, optimism, solidarity, responsibility, and sound life management contribute significantly to family stability and the development of resilient future generations. Integrating these principles into educational and family-training programs may strengthen resilience and well-being in contemporary families.

Keywords: Resilient Family; Islamic Teachings; Hadiths and Narrations; Family Resilience; Educational Implications; Content Analysis.

How to Cite: Rostami, S., Saadatmand, Z., & Baratali, M. (2027). Analyzing the Characteristics of Resilient Families in Islamic Teachings (Hadiths and Narrations) for Presenting Educational Implications. *Quarterly of Experimental and Cognitive Psychology*, 4(2), 1-19.

Received: 14 February 2026

Revised: 03 June 2026

Accepted: 10 June 2026

Initial Publish: 26 June 2026

Final Publish: 22 June 2027

Copyright: © 2027 by the authors.

Published under the terms and conditions of Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

واکاوی ویژگی‌های خانواده تاب‌آور در آموزه‌های اسلامی (احادیث و روایات) به منظور ارائه استلزامات تربیتی

۱. سعید رستمی^{ID}: دانشجوی دکتری گروه علوم تربیتی، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران
۲. زهره سعادت‌مند^{ID}: گروه علوم تربیتی، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران. (نویسنده مسئول)
۳. مریم براتعلی^{ID}: گروه علوم تربیتی، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران

*پست الکترونیک نویسنده مسئول: saadatmand@iau.ac.ir

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف واکاوی ویژگی‌های خانواده تاب‌آور در آموزه‌های اسلامی (احادیث و روایات) و تبیین استلزامات تربیتی مبتنی بر این آموزه‌ها انجام شد.

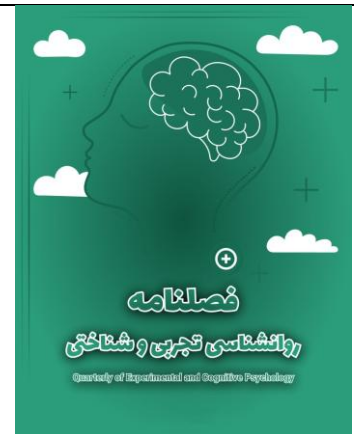
مواد و روش: این پژوهش از نوع کیفی و با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی با نظام مقوله‌بندی قیاسی انجام شد. جامعه پژوهش شامل متون اسلامی مرتبط با احادیث و روایات درباره خانواده تاب‌آور بود که به صورت هدفمند انتخاب شدند. داده‌ها از طریق فیش‌برداری از منابع کتابخانه‌ای، متون چاپی و دیجیتال گردآوری شد. پس از استخراج متون مرتبط، پاراگراف‌های دارای ارتباط با پرسش پژوهش انتخاب و کدگذاری شدند. در ادامه، کدهای مشابه در طبقات مفهومی قرار گرفتند و مقوله‌های اصلی از دل داده‌ها استخراج شد. واحد تحلیل در این پژوهش پاراگراف بود و فرایند تحلیل تا رسیدن به اشباع مفهومی ادامه یافت.

یافته‌ها: نتایج تحلیل محتوا منجر به استخراج ۲۲۰ کد مفهومی و ۱۱ مقوله محوری شد. این مقوله‌ها شامل صبر و استقامت، احترام به تفاوت‌ها و تنوع‌ها، پذیرش مسئولیت فردی و جمعی، اعتماد به خداوند و توکل بر او، مدیریت صحیح زندگی، رویکرد مثبت به آینده، ارتباط معنوی با خداوند، تفکر و مشاوره در مسائل، حفظ سلامت روانی و جسمانی، توجه به اصول مالی و اقتصادی و تقویت روحیه همبستگی و همکاری بودند. از میان مقوله‌ها، «رویکرد مثبت به آینده» با ۳۵ مورد بیشترین فراوانی و «احترام به تفاوت‌ها و تنوع‌ها» با ۹ مورد کمترین فراوانی را به خود اختصاص داد. همچنین مدیریت صحیح زندگی، ارتباط معنوی با خداوند و تفکر و مشاوره در مسائل از مهم‌ترین مؤلفه‌های شناسایی شده در خانواده تاب‌آور اسلامی بودند.

نتیجه‌گیری: یافته‌ها نشان داد که خانواده تاب‌آور در آموزه‌های اسلامی بر پایه مجموعه‌ای از ارزش‌های اخلاقی، معنوی، شناختی و رفتاری شکل می‌گیرد که زمینه مقابله مؤثر با بحران‌ها و چالش‌های زندگی را فراهم می‌سازد. تقویت صبر، توکل، امید، همبستگی، مسئولیت‌پذیری و مدیریت صحیح زندگی می‌تواند به ارتقای پایداری خانواده و پرورش نسل‌های سالم، مقاوم و متعهد کمک کند. از این رو، بهره‌گیری از این مؤلفه‌ها در برنامه‌های تربیتی و آموزشی می‌تواند نقش مؤثری در تقویت تاب‌آوری خانواده‌های معاصر داشته باشد.

کلیدواژه‌ها: خانواده تاب‌آور، آموزه‌های اسلامی، احادیث و روایات، تاب‌آوری خانوادگی، استلزامات تربیتی، تحلیل محتوا.

نحوه استناددهی: رستمی، سعید، سعادت‌مند، زهره، و براتعلی، مریم. (۱۴۰۶). واکاوی ویژگی‌های خانواده تاب‌آور در آموزه‌های اسلامی (احادیث و روایات) به منظور ارائه استلزامات تربیتی. فصلنامه روانشناسی تجربی و شناختی، ۴(۲)، ۱۹-۱.

تاریخ دریافت: ۲۵ بهمن ۱۴۰۴

تاریخ بازنگری: ۱۳ خرداد ۱۴۰۵

تاریخ پذیرش: ۲۰ خرداد ۱۴۰۵

تاریخ چاپ اولیه: ۵ تیر ۱۴۰۵

تاریخ چاپ نهایی: ۱ تیر ۱۴۰۶

مجوز و حق نشر: © ۱۴۰۶ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

Extended Abstract**Introduction**

Family is recognized as the most fundamental social institution and serves as the primary context for emotional development, socialization, value transmission, and psychological well-being. In contemporary societies, rapid social changes, economic pressures, technological transformations, cultural shifts, and unexpected crises have increased the vulnerability of families and intensified the need for adaptive capacities that enable them to cope effectively with adversity. Within this context, the concept of family resilience has emerged as one of the most influential frameworks for understanding how families maintain stability, recover from challenges, and even experience growth in the face of hardship. Family resilience is generally defined as a dynamic process through which families utilize internal strengths and external resources to adapt positively to stressful circumstances and maintain healthy functioning despite significant disruptions (Frain et al., 2008; Walsh, 2012). Contemporary resilience theories emphasize that resilience is not merely resistance to adversity but a multidimensional construct involving cognitive flexibility, emotional regulation, social support, meaning-making processes, and adaptive family interactions (Xu, 2026).

Recent empirical studies have highlighted the significant role of family resilience in promoting mental health and preventing psychological problems among different populations. Research has demonstrated that resilient families contribute to higher levels of emotional well-being, improved coping strategies, stronger interpersonal relationships, and lower levels of behavioral and psychological difficulties among family members. In particular, family resilience has been shown to positively influence adolescent mental health through the development of personal strengths, emotional competence, and adaptive coping mechanisms (Yu et al., 2025). Similarly, family resilience has been identified as a protective factor against

self-harm behaviors, psychological distress, and emotional dysregulation among adolescents and young adults (Yuan et al., 2025; Zhu, 2025). Studies conducted in various contexts, including disaster recovery, refugee adaptation, healthcare settings, and pandemic-related challenges, have consistently emphasized the importance of family resilience in fostering successful adaptation and long-term well-being (Almazan et al., 2018; Gralton et al., 2022; Grossman, 2021; Liu et al., 2020).

Although resilience has been extensively studied from psychological and sociological perspectives, increasing attention has been directed toward the role of spirituality, religion, and cultural values in shaping resilience processes. Spiritual beliefs and religious practices provide individuals and families with sources of meaning, hope, emotional support, and moral guidance that facilitate adaptation to adversity. In Islamic societies, religion plays a central role in organizing family life, shaping interpersonal relationships, and guiding responses to life challenges. Islamic teachings emphasize values such as patience, trust in God, gratitude, cooperation, consultation, responsibility, compassion, and hope, all of which appear closely related to contemporary conceptualizations of resilience (Ahmadi et al., 2012; Zainuri et al., 2025). Consequently, Islamic teachings may offer a rich and culturally grounded framework for understanding the characteristics of resilient families.

Several studies conducted within Islamic contexts support the relevance of religious teachings for strengthening resilience. Research has demonstrated that attachment to God contributes positively to psychological well-being and resilience among parents facing significant caregiving burdens (Ahmadi et al., 2012). Islamic-based resilience interventions have also been associated with improvements in marital satisfaction, intimacy, and family functioning (Chami et al., 2020). Furthermore, investigations of Iranian families have identified spirituality, emotional support, flexibility, and adaptive coping as key components of family resilience (Kariminejad et al., 2019;

Shafiabadi et al., 2020). Studies focusing on family resilience among veterans' families, adolescents, and broader community populations have similarly emphasized the importance of cognitive, emotional, and relational factors in maintaining family stability under stressful circumstances (Mashayekhi et al., 2011; Shaykhi et al., 2018). In addition, research grounded in Islamic perspectives has highlighted patience, perseverance, and faith as central protective resources for individuals and families confronting adversity (Khosravi et al., 2018; Pidaei et al., 2021).

Despite the growing body of research on family resilience, limited attention has been devoted to systematically identifying the characteristics of resilient families directly from Islamic Hadiths and narrations. Existing studies have generally examined isolated dimensions of resilience or focused on contemporary psychological models without fully exploring the comprehensive guidance available in Islamic sources. Classical Islamic texts contain extensive teachings regarding family relationships, moral conduct, social responsibility, spiritual development, and coping with hardship. Works such as those reported by Arbili and Hosseini Ameli provide valuable narrations that can contribute to a more culturally relevant understanding of resilience within Muslim families (Arbili, 2019; Hosseini Ameli, 2019). Therefore, the present study sought to explore the characteristics of resilient families in Islamic teachings (Hadiths and narrations) and derive educational implications from these teachings.

Methods and Materials

This study employed a qualitative research design using qualitative content analysis with a deductive categorization system. The research corpus consisted of Islamic texts, Hadiths, and narrations related to family life, resilience, interpersonal relationships, spirituality, and coping with adversity. Relevant sources were selected through purposive sampling based on their relevance to the objectives of the study.

Data collection was conducted using a systematic document review procedure. Printed and digital sources were examined, and relevant textual passages were identified and extracted. The paragraph served as the unit of analysis. Following data extraction, each selected paragraph was carefully reviewed to identify concepts related to family resilience. Open coding was then applied to generate conceptual codes representing resilience-related themes.

The analytical process consisted of several stages. First, relevant paragraphs were identified from the selected sources. Second, key concepts associated with family resilience were extracted through coding. Third, conceptually similar codes were grouped into broader categories. Fourth, these categories were reviewed and refined to establish overarching themes that reflected the major dimensions of resilient families in Islamic teachings. The analysis continued until conceptual saturation was achieved and no new themes emerged from the data.

Findings

The content analysis resulted in the extraction of 220 conceptual codes related to family resilience. These codes were subsequently organized into 11 major thematic categories representing the characteristics of resilient families in Islamic teachings.

The first category was **patience and perseverance**, encompassing concepts such as endurance during hardships, tolerance of difficulties, emotional self-control, and persistence in confronting challenges. The second category, **respect for differences and diversity**, included mutual respect, recognition of individual rights, appreciation of diversity, and respectful family interactions.

The third category was **acceptance of individual and collective responsibility**, which reflected accountability, role fulfillment, cooperation in family duties, economic responsibility, and commitment to social obligations. The fourth category, **trust in God and reliance on Him**, included faith in divine support, confidence in God's wisdom, courage in facing difficulties, and avoidance of fear and helplessness.

The fifth category, **proper life management**, comprised planning, organization, conflict management, child-rearing practices, time management, crisis management, and rational decision-making. The sixth category, **a positive approach to the future**, involved optimism, hope, positive thinking, foresight, confidence in positive outcomes, and constructive interpretations of life events.

The seventh category was **spiritual connection with God**, including prayer, gratitude, remembrance of God, spiritual growth, trust in divine providence, and acceptance of God's will. The eighth category, **thinking and consultation in family matters**, emphasized reflection, wisdom, consultation, collective decision-making, critical thinking, and thoughtful evaluation of consequences.

The ninth category, **maintenance of mental and physical health**, encompassed emotional well-being, stress management, physical activity, healthy nutrition, moderation, family affection, and psychological security. The tenth category was **attention to financial and economic principles**, including financial planning, moderation in spending, lawful income, economic cooperation, and responsible resource management.

The eleventh category, **strengthening solidarity and cooperation**, involved mutual support, family cohesion, helping others, collective problem-solving, social connectedness, and shared commitment to family goals.

Among the identified categories, a positive approach to the future demonstrated the highest frequency of occurrence, whereas respect for differences and diversity showed the lowest frequency. The results further indicated that proper life management, spiritual connection with God, and reflective consultation were among the most prominent dimensions of resilience represented in Islamic teachings.

Discussion and Conclusion

The findings reveal that family resilience in Islamic teachings is conceptualized as a comprehensive and multidimensional construct encompassing spiritual, emotional, cognitive, behavioral, social, and economic dimensions. Rather than focusing exclusively on resistance

to adversity, Islamic teachings portray resilience as an active process of adaptation, growth, and constructive engagement with life's challenges. The identified categories collectively illustrate how resilient families maintain stability while simultaneously fostering personal development, moral growth, and social responsibility.

A particularly noteworthy finding was the central role of optimism and positive orientation toward the future. This suggests that resilient families are characterized not only by their ability to endure hardship but also by their capacity to maintain hope, envision positive outcomes, and interpret difficulties as opportunities for growth. Such perspectives encourage adaptive coping and strengthen motivation during challenging circumstances.

The prominence of spiritual connection with God and trust in divine support highlights the distinctive contribution of Islamic teachings to the resilience literature. Spirituality functions as both a source of meaning and a coping resource, enabling family members to interpret adversity within a broader framework of faith and purpose. This spiritual dimension appears deeply integrated with other resilience factors rather than existing as an isolated component.

The findings also emphasize the importance of practical competencies, including life management, consultation, responsibility, and economic prudence. These dimensions indicate that resilience is not solely a matter of personal belief or emotional strength but also involves effective organization of family life and constructive management of resources and relationships. Families that cultivate these competencies are better equipped to respond to crises and maintain long-term stability.

Another important contribution of the study is the identification of solidarity, cooperation, and mutual support as foundational elements of resilient family systems. Strong interpersonal bonds, shared responsibilities, and collaborative problem-solving create a supportive environment in which family members can successfully navigate adversity. Such characteristics strengthen family cohesion and contribute to the well-being of all members.

Overall, the study demonstrates that Islamic teachings provide a rich framework for understanding family resilience. The extracted characteristics offer valuable insights for educators, counselors, family practitioners, and policymakers seeking culturally relevant approaches to strengthening families. By integrating spiritual values, moral principles, adaptive coping strategies, and practical life skills, the Islamic model of family resilience presents a

holistic perspective that can contribute significantly to family well-being and social stability. The findings suggest that resilient families are built upon a balanced combination of faith, hope, responsibility, cooperation, wisdom, and effective management of life's challenges, enabling them not only to withstand adversity but also to thrive in the face of it.

مؤثر بر تاب‌آوری خانواده معرفی شده‌اند (Xu, 2026). همچنین نتایج مطالعات انجام‌شده در جوامع مختلف نشان داده است که تاب‌آوری خانواده نقش محافظتی مهمی در برابر مشکلات روانی نوجوانان، رفتارهای خودآسیب‌رسان، اضطراب، افسردگی و اختلالات هیجانی ایفا می‌کند (Yu et al., 2025; Yuan et al., 2025; Zhu, 2025). این یافته‌ها نشان می‌دهد که خانواده نه تنها محل بروز و تجربه تنش‌هاست، بلکه مهم‌ترین منبع حمایت و سازگاری در برابر این تنش‌ها نیز محسوب می‌شود.

در سال‌های اخیر، مفهوم تاب‌آوری خانواده از رویکردهای صرفاً روان‌شناختی فراتر رفته و ابعاد فرهنگی، ارزشی و معنوی آن نیز مورد توجه قرار گرفته است. پژوهشگران بر این باورند که منابع معنوی و اعتقادی می‌توانند نقش تعیین‌کننده‌ای در افزایش تاب‌آوری خانواده داشته باشند؛ زیرا این منابع به افراد کمک می‌کنند تا رویدادهای دشوار را معنابخشی کرده و امید و انگیزه لازم برای ادامه مسیر زندگی را حفظ نمایند (Ahmadi et al., 2012; Xu, 2026). در جوامع اسلامی، دین و آموزه‌های دینی بخش جدایی‌ناپذیر زندگی فردی و خانوادگی به شمار می‌روند و بسیاری از رفتارها، نگرش‌ها و ارزش‌های خانواده‌ها بر مبنای این آموزه‌ها شکل می‌گیرد. از این رو، بررسی مفهوم تاب‌آوری خانواده در بستر آموزه‌های اسلامی می‌تواند افق‌های جدیدی را برای شناخت عوامل محافظتی و ارتقای سلامت خانواده فراهم آورد (Ahmadi et al., 2012; Zainuri et al., 2025).

اسلام خانواده را به عنوان کانون آرامش، محبت، رشد اخلاقی و تربیت انسان معرفی می‌کند. در متون اسلامی، خانواده نه تنها یک نهاد اجتماعی بلکه بستری برای تحقق ارزش‌های انسانی و الهی محسوب می‌شود. آموزه‌های اسلامی با تأکید بر مفاهیمی همچون صبر، توکل، امید، همدلی، مشورت، مسئولیت‌پذیری، عدالت، قناعت و تعاون، مجموعه‌ای از راهبردهای شناختی، هیجانی و رفتاری را ارائه می‌کنند که می‌توانند به تقویت تاب‌آوری خانواده

خانواده به عنوان بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی، نقش محوری در شکل‌گیری سلامت روانی، رشد شخصیتی، انسجام اجتماعی و انتقال ارزش‌های فرهنگی و دینی ایفا می‌کند. در دهه‌های اخیر، افزایش پیچیدگی‌های زندگی، تحولات سریع اجتماعی، بحران‌های اقتصادی، تغییر الگوهای ارتباطی، گسترش فناوری‌های نوین و بروز رویدادهای غیرمنتظره جهانی موجب شده است که خانواده‌ها بیش از هر زمان دیگری در معرض فشارها و تنش‌های گوناگون قرار گیرند. در چنین شرایطی، توانایی خانواده برای سازگاری، حفظ انسجام و بازسازی کارکردهای خود پس از مواجهه با بحران‌ها به یکی از مهم‌ترین موضوعات مورد توجه پژوهشگران علوم انسانی و اجتماعی تبدیل شده است. این توانایی که در ادبیات علمی با مفهوم «تاب‌آوری خانواده» شناخته می‌شود، بیانگر ظرفیت خانواده برای مقابله مؤثر با دشواری‌ها، بازیابی تعادل و حتی رشد و شکوفایی در بستر چالش‌ها است (Frain et al., 2008; Walsh, 2012). تاب‌آوری خانواده صرفاً به معنای مقاومت در برابر آسیب‌ها نیست، بلکه فرایندی پویا و چندبعدی است که از تعامل میان عوامل فردی، خانوادگی، اجتماعی، فرهنگی و معنوی شکل می‌گیرد و به خانواده امکان می‌دهد تا در شرایط دشوار، کارکردهای اساسی خود را حفظ کرده و مسیر رشد و تعالی را ادامه دهد (Walsh, 2012; Xu, 2026).

مطالعات معاصر نشان می‌دهد که تاب‌آوری خانواده تأثیر مستقیمی بر سلامت روان اعضای خانواده، کیفیت روابط بین‌فردی، سازگاری اجتماعی و پیشگیری از آسیب‌های روان‌شناختی دارد. پژوهش‌های جدید حاکی از آن است که خانواده‌های تاب‌آور می‌توانند از طریق تقویت منابع درونی و بیرونی، پیامدهای منفی بحران‌ها را کاهش داده و زمینه رشد فردی و جمعی اعضای خود را فراهم آورند. در این راستا، تنظیم هیجان، انعطاف‌پذیری شناختی، حمایت اجتماعی، هویت‌یابی مثبت و سرمایه‌های معنوی از مهم‌ترین عوامل

و همکاران نیز نقش صبر و استقامت را به عنوان دو مؤلفه بنیادین در استحکام خانواده و افزایش تاب‌آوری از منظر اخلاق اسلامی و روان‌شناسی مورد تأکید قرار دادند (Khosravi et al., 2018). این یافته‌ها بیانگر آن است که آموزه‌های اسلامی نه تنها دارای ظرفیت نظری برای تبیین تاب‌آوری خانواده هستند، بلکه می‌توانند مبنایی عملی برای طراحی مداخلات آموزشی و تربیتی در این حوزه فراهم سازند.

در سطح بین‌المللی نیز مطالعات متعددی به بررسی آثار تاب‌آوری خانواده در شرایط مختلف پرداخته‌اند. فرین و همکاران نشان دادند که تاب‌آوری خانواده با خوش‌بینی، کاهش عدم قطعیت و ارتقای کیفیت زندگی در افراد مبتلا به بیماری‌های مزمن ارتباط دارد (Frain et al., 2008). آلمزان و همکاران دریافتند که تاب‌آوری خانوادگی نقش مهمی در سازگاری سالمندان با پیامدهای بلایای طبیعی ایفا می‌کند (Almazan et al., 2018). شیخی و همکاران نیز اثربخشی مداخلات مبتنی بر تاب‌آوری خانواده را در کاهش رفتارهای ضداجتماعی نوجوانان تأیید کردند (Shaykhi et al., 2018). پژوهش‌های لیو و همکاران درباره پناهندگان، گراتون و همکاران درباره خانواده‌های دارای نوزادان نارس و گروسمن درباره شرایط همه‌گیری کرونا نیز همگی بر اهمیت انسجام خانوادگی، حمایت متقابل و بهره‌گیری از منابع معنوی و اجتماعی در افزایش تاب‌آوری تأکید داشته‌اند (Gralton et al., 2022; Grossman, 2021; Liu et al., 2020).

با وجود گسترش مطالعات مرتبط با تاب‌آوری خانواده، بخش قابل توجهی از این پژوهش‌ها بر رویکردهای روان‌شناختی و اجتماعی متمرکز بوده‌اند و کمتر به استخراج نظام‌مند مؤلفه‌های تاب‌آوری از متون اسلامی پرداخته‌اند. از سوی دیگر، بیشتر پژوهش‌های اسلامی انجام‌شده به بررسی یک یا چند مؤلفه خاص پرداخته‌اند و کمتر تلاش شده است تا تصویری جامع از ویژگی‌های خانواده تاب‌آور بر اساس احادیث و روایات ارائه شود (Chami et al., 2021).

منجر شوند (Arbili, 2019; Hosseini Ameli, 2019). در واقع، بسیاری از مؤلفه‌هایی که امروزه در نظریه‌های جدید تاب‌آوری مورد توجه قرار می‌گیرند، قرن‌ها پیش در قالب آموزه‌های قرآنی، احادیث و روایات اسلامی مورد تأکید قرار گرفته‌اند. این آموزه‌ها خانواده را به عنوان محیطی برای حمایت متقابل، رشد معنوی و مقابله سازنده با دشواری‌ها معرفی می‌کنند و از این منظر می‌توانند مبنایی ارزشمند برای توسعه الگوهای بومی تاب‌آوری خانواده باشند (Arbili, 2019; Khosravi et al., 2018).

در حوزه مطالعات داخلی نیز توجه به تاب‌آوری خانواده در سال‌های اخیر افزایش یافته است. پژوهش شفیعی‌آبادی و همکاران نشان داد که عوامل شناختی، هیجانی، ارتباطی و معنوی در شکل‌گیری تاب‌آوری خانواده ایرانی نقش مهمی دارند (Shafiabadi et al., 2020). همچنین کریمی‌نژاد و همکاران با استفاده از روش کیفی، مدلی از تاب‌آوری خانواده را بر اساس دیدگاه متخصصان و زوجین تدوین کردند که در آن مؤلفه‌هایی نظیر انعطاف‌پذیری، حمایت متقابل، معنویت و حل مسئله نقش اساسی داشتند (Kariminejad et al., 2019). مشایخی و همکاران نیز در مطالعه خود بر خانواده‌های جانبازان نشان دادند که متغیرهای شناختی و هیجانی تأثیر معناداری بر تاب‌آوری خانواده دارند (Mashayekhi et al., 2011). افزون بر این، پژوهش پیدایی و همکاران با رویکرد اسلامی، ابعاد تاب‌آوری منابع انسانی را در دوران همه‌گیری کرونا بررسی کرده و اهمیت باورهای دینی، امید و مسئولیت‌پذیری را در افزایش تاب‌آوری نشان داده است (Pidai et al., 2021).

در کنار این مطالعات، پژوهش‌های مبتنی بر آموزه‌های اسلامی نیز نتایج ارزشمندی ارائه کرده‌اند. چمی و همکاران نشان دادند که الگوی تاب‌آوری خانواده مبتنی بر آموزه‌های قرآنی می‌تواند رضایت زناشویی و صمیمیت زوجین را به طور معناداری افزایش دهد (Chami et al., 2020). خسروی

کلیه منابع مکتوب و دیجیتال مرتبط با ویژگی‌های خانواده تاب آور در آموزه‌های اسلامی (احادیث و روایات) استفاده شده است. بدین صورت که با استفاده از رویکرد هدفمند منابع چاپی و الکترونیکی در زمینه ویژگی‌های خانواده تاب آور در آموزه‌های اسلامی (احادیث و روایات) مورد بررسی قرار گرفت. بررسی و واکاوی متون مرتبط با ویژگی‌های خانواده تاب آور به صورت تدریجی انجام شد و تا سرحد اشباع ادامه یافت. به منظور پی بردن به معانی و پیام‌های نهفته در متون و منابع چاپی و الکترونیکی مرتبط با ویژگی‌های خانواده تاب آور پس از شناسایی و استخراج متون چاپی و دیجیتال از پایگاه‌های اطلاعاتی معتبر، محقق از ابزار فیش برداری استفاده نمود. گردآوری داده‌ها و اطلاعات مورد استفاده در پژوهش حاضر با استفاده از روش گردآوری داده‌ها به صورت کتابخانه‌ای بود. تحقیق کتابخانه‌ای شامل فرایندی منظم و گام به گام است که برای گردآوری اطلاعات جهت نگارش کار مورد استفاده قرار گرفت. ابزار گردآوری اطلاعات شامل فیش برداری می‌باشد. در این پژوهش ویژگی‌های خانواده تاب آور در آموزه‌های اسلامی (احادیث و روایات) مورد تحلیل محتوای کیفی واقع شدند. در مرحله اول متون مورد مطالعه قرار گرفتند و پاراگراف‌های مرتبط با سوالات پژوهش انتخاب گردید. در مرحله دوم کد مفاهیم مرتبط با موضوع از هر پاراگراف مستخرج شد و در مرحله سوم کد مفاهیم استخراج شده در دسته‌های هم مفهوم قرار گرفتند و در مرحله چهارم برای دسته‌های هم مفهوم، نام و عنوان مناسب که بیانگر مقوله اصلی پژوهش است تبیین شدند. یکی از اصلی‌ترین بخش‌های هر کار پژوهشی را جمع‌آوری اطلاعات تشکیل می‌دهد. چنانچه این کار به شکل منظم و صحیح صورت پذیرد کار تجزیه و تحلیل و نتیجه‌گیری از داده‌ها با سرعت و دقت خوبی انجام می‌گردد. جمع‌آوری اطلاعات در پژوهش حاضر از طریق پایگاه‌های اطلاعاتی، منابع کتابخانه‌ای و الکترونیکی مرتبط با ویژگی‌های خانواده تاب آور در آموزه‌های اسلامی

(2020; Kariminejad et al., 2019). این در حالی است که احادیث و روایات اسلامی گنجینه‌ای غنی از آموزه‌های تربیتی، اخلاقی و اجتماعی هستند که می‌توانند چارچوبی جامع برای تبیین ابعاد مختلف تاب‌آوری خانواده فراهم آورند (Arbili, 2019; Hosseini Ameli, 2019).

ضرورت انجام چنین پژوهشی از آنجا اهمیت می‌یابد که خانواده‌های معاصر در جوامع اسلامی با چالش‌های متعددی از جمله تغییرات فرهنگی، گسترش فردگرایی، فشارهای اقتصادی، تعارضات بین‌نسلی و آسیب‌های اجتماعی مواجه هستند. در این شرایط، بهره‌گیری از ظرفیت‌های فرهنگی و دینی می‌تواند به طراحی الگوهای بومی و متناسب با ارزش‌های جامعه کمک کند. واکاوی ویژگی‌های خانواده تاب‌آور در آموزه‌های اسلامی نه تنها می‌تواند به غنای نظری ادبیات تاب‌آوری بیفزاید، بلکه زمینه تدوین برنامه‌های آموزشی، مشاوره‌ای و تربیتی مبتنی بر فرهنگ اسلامی را نیز فراهم می‌سازد (Pidai et al., 2021; Zainuri et al., 2025). افزون بر این، با توجه به شواهد جدید مبنی بر نقش تاب‌آوری خانواده در ارتقای سلامت روان نوجوانان، کاهش رفتارهای پرخطر و تقویت توانمندی‌های فردی، شناخت دقیق مؤلفه‌های دینی مرتبط با این سازه می‌تواند در سیاست‌گذاری‌های فرهنگی و اجتماعی نیز مورد استفاده قرار گیرد (Yu et al., 2025; Yuan et al., 2025; Zhu, 2025).

بنابراین، هدف پژوهش حاضر واکاوی ویژگی‌های خانواده تاب‌آور در آموزه‌های اسلامی (احادیث و روایات) به منظور شناسایی مؤلفه‌های اساسی این مفهوم و ارائه استلزامات تربیتی مبتنی بر آن است.

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش، در زمره پژوهش‌های کیفی قرار دارد که با استفاده از روش تحلیل محتوا با نظام مقوله بندی قیاسی انجام شده است. جهت تحلیل ویژگی‌های خانواده تاب آور در آموزه‌های اسلامی (احادیث و روایات) از

دوره چهارم، شماره دوم

(احادیث و روایات) انجام گرفت. بنابراین در این پژوهش از "پاراگراف" به عنوان واحد تحلیل، جهت تجزیه و تحلیل ویژگی‌های خانواده تاب آور در آموزه‌های اسلامی (احادیث و روایات) و پاسخ به پرسش‌ها استفاده گردید.

۱۱ ویژگی صبر و استقامت، احترام گذاشتن به تفاوت‌ها و تنوع‌ها، پذیرش مسئولیت فردی و جمعی، اعتماد به خداوند و توکل بر او، مدیریت صحیح زندگی، رویکرد مثبت به آینده، ارتباط معنوی با خداوند، تفکر و مشاوره در مسائل، حفظ سلامت روانی و جسمانی، توجه به اصول مالی و اقتصادی و تقویت روحیه همبستگی و همکاری همدسته گردیدند و در جدول ۱ طبقه بندی گردید تا نظم بیشتری به بحث داده شود.

یافته‌ها

در این بخش ۲۲۰ کدمفهوم استخراج شده از پاراگراف‌های مرتبط با ویژگی‌های خانواده تاب آور در آموزه‌های اسلامی (احادیث و روایات) در

جدول ۱. مفاهیم همدسته شده خانواده تاب آور در آموزه‌های اسلامی (احادیث و روایات)

مفاهیم جایگزین شده	کد مفاهیم هم دسته شده
صبر و استقامت	۱- صبوری در برابر مصائب و کمک از خداوند ۴۷- صبر و استقامت در برابر مشکلات ۱۵۱- صبر در برابر اشتباهات و مشکلات اعضای خانواده ۱۵۲- تحمل سختی‌ها برای تربیت فرزندان مقاوم و تاب‌آور ۱۵۳- صبر در برابر مشکلات، باعث موفقیت فردی در برابر چالش‌ها و بحران‌ها ۱۵۴- صبر در مدیریت بحران‌های خانوادگی ۶۱- اعتقاد داشتن به تحمل ناراحتی و رنج‌ها در همه امور ۶۲- کوتاه آمدن در بعضی امور و صبر و تحمل بر آن ۱۳۲- یکی از نشانه‌های صبر و شکیبایی، تصمیم بر انجام کارهای نیک ۱۳۴- داشتن آرزوهای غیرواقعی باعث افزایش اضطراب و فشار مضاعف ۱۴۰- امید و صبر در سختی‌ها مایه تاب‌آوری بیشتر
احترام گذاشتن به تفاوت‌ها و تنوع‌ها	۴- رفتار نیکو و محترمانه با اعضای خانواده ۸- احترام به والدین و فرزندان ۱۳- احترام به تفاوت‌ها و تنوع‌ها ۴۵- حفظ حقوق و احترام به حقوق دیگران ۸- احترام به والدین و فرزندان موجب تقویت تاب‌آوری خانواده در برابر مشکلات زندگی ۱۵۵- احترام به والدین در تقویت روابط فردی و خانوادگی و تربیت نسلی تاب‌آور و مقاوم ۱۵۶- احترام متقابل باعث ایجاد هماهنگی و همفکری میان اعضای خانواده ۲- رفتار مهربانانه و دلسوزانه با اعضای خانواده باعث پاداش الهی می‌شود مهم بودن اصل امانت داری ۴۵- حفظ حقوق و احترام به حقوق دیگران
پذیرش مسئولیت فردی و جمعی	۱۲- تقویت روحیه همکاری و تقسیم مسئولیت‌ها ۱۵- پذیرش مسئولیت فردی و جمعی ۳۹- تقویت روحیه مسئولیت‌پذیری ۱۱۴- مسئولیت همسر ۱۵۷- پذیرش مسئولیت فردی به معنی مسئولیت‌پذیری در برابر نقش خود در خانواده ۱۵۸- پذیرش مسئولیت جمعی یعنی همکاری در حل مشکلات، تقسیم وظایف و حمایت از یکدیگر در مواقع سختی ۱۵۹- پذیرش مسئولیت در تربیت فرزندان و تأثیر آن بر آینده خانواده ۱۶۰- همبستگی در خانواده ۱۶۱- پذیرش مسئولیت اقتصادی در خانواده ۱۶۲- توجه اعضای خانواده به مسئولیت اجتماعی خود در قبال جامعه و دیگران ۵۵- انجام کارها به دست خود

- ۱۶ - اعتماد به خداوند و توکل بر او
 ۱۶۸ - ابراز اعتماد داشتن به خداوند
 ۱۴۹ - اتکای خانواده‌ها به خداوند و اعتماد به او در دوران‌های سخت زندگی
 ۱۳۵ - لزوم دوری از سستی و ترس
 ۱۳۶ - پرهیز از خودباختگی
 ۱۳۷ - هر که برای خود ارزشی قائل نباشد، از شرش ایمن مباش
 ۱۳۸ - ثمره ارزشمند دانستن نفس
 ۱۳۹ - زندگی پر از چالش‌ها و سختی‌هاست
 ۱۱۹ - قابل تحمل دیدن مشکلات و بحران‌ها
 ۱۲۰ - کوچک شمردن دشمنان
 ۱۲۱ - غلبه بر دشمن با کوچک جلوه دادن مشکل
 ۱۲۲ - آسان پنداشتن کارها و بزرگ جلوه ندادن مشکلات
 ۱۲۳ - ضعیف بودن کید شیطان

- ۳ - اتحاد و همبستگی اعضای خانواده
 ۵۱ - همبستگی و کمک به یکدیگر
 ۱۶۰ - نقش همبستگی در خانواده
 ۱۶۸ - تقویت مؤمنان در کمک به یکدیگر
 ۱۶۴ - همکاری در تقسیم کارها در خانواده
 ۱۶۵ - روحیه همبستگی در حمایت از دیگران
 ۱۶۶ - استفاده از اصول اخلاقی و همکاری در روابط خانوادگی
 ۱۶۷ - همکاری در حل مشکلات اجتماعی خارج از خانواده
 ۱۶۸ - تقویت روحیه همبستگی در زمان بحران‌ها
 ۳ - اتحاد و همبستگی اعضای خانواده
 ۵ - بهره‌مندی از کمک یکدیگر در مواقع نیاز
 ۱۰ - نقش همسران در حمایت از یکدیگر
 ۲۱ - خدمت به یکدیگر در خانواده
 ۳۲ - همکاری و پشتیبانی از یکدیگر در کارهای اجتماعی
 ۱۰۲ - ساختن آینده با بردباری و تحمل سختی‌ها
 ۱۴۳ - همدلی و همکاری در برابر مشکلات به‌ویژه در میان اعضای خانواده
 ۱۴۸ - توجه به تقویت ارتباطات اجتماعی خانواده

- ۲۴ - نگاه مثبت به آینده
 ۲۸ - رویکرد مثبت به مشکلات و چالش‌ها
 ۴۹ - ارزیابی مثبت از امور
 ۶۰ - ارزیابی مثبت نسبت به کار و تلاش
 ۷۳ - ضرورت همنشینی با افراد مثبت اندیش
 ۷۵ - ضرورت توجه به مثبت‌گرایی در امور
 ۸۴ - نگاه مثبت به تلاش و کوشش در کار
 ۹۷ - مثبت‌اندیش بودن و کنار زدن عادت‌های بد
 ۹۹ - دقت و نگاه مثبت در مشاهدات
 ۱۰۰ - نگاه مثبت در شناخت خود
 ۱۰۱ - نگاه مثبت داشتن به آینده
 ۱۱ - حفظ آرامش در برابر مشکلات
 ۲۲ - پیشگیری از افراط و تفریط
 ۵۰ - گمان نیکو به دیگران
 ۵۸ - قدم در راه روشن برداشتن
 ۶۳ - کاهش اندوه به وسیله پندار نیک
 ۶۴ - گمان نیک باعث آسایش و آرامش دل
 ۶۹ - دوراندیش بودن و خویش‌داری پیشه کردن در امور
 ۷۰ - تقوای پیشگی و دوراندیشی دروازه ورود به بهشت
 ۷۴ - مهم بودن اصل دوراندیشی

۷۹- دوران‌اندیشی نسبت به دنیا	
۸۰- امیدواری به خداوند در بلا، سختی‌ها و مشکلات	
۸۹- معتقد بودن به حسابرسی در آخرت (روایت دور اندیشی)	
۹۲- گمان خوب به فراوانی نعمت‌های خداوند	
۹۳- گمان نیکو نسبت به هدفمند بودن آفرینش	
۹۴- خوش گمانی بنده نسبت به خداوند متعال	
۹۵- خوشبین بودن نسبت به دیگران	
۹۶- حسن ظن داشتن و خوش گمانی به دیگران	
۹۷- مثبت اندیش بودن و کنار زدن عادت‌های بد	
۹۹- دقت و نگاه مثبت در مشاهدات	
۱۰۳- حاصل دوران‌اندیشی سلامتی است	
۱۰۹- ایجاد آمادگی ذهنی برای مواجهه با مشکلات و مصیبت‌ها و آینده‌نگری	
۱۱۰- برون‌داد نیک	
۱۳۳- اراده و تصمیم قوی، از دوران‌اندیشی است.	
۱۳۱- رسیدن به سعادت نیاز به داشتن اراده و هدف به همراه دوران‌اندیشی	
۱۶۹- توکل به خداوند به معنای اعتماد به او در برابر مشکلات و سختی‌ها	ارتباط معنوی با خداوند
۱۷۰- دعا سلاح مؤمن	
۱۷۱- یاری از خداوند در زمان سختی‌ها	
۱۷۲- ایمان به تقدیر الهی	
۱۷۳- اهمیت ذکر و یاد خداوند	
۱۷۴- آرامش در سایه ایمان به خداوند	
۱۷۵- نقش نماز در ایجاد آرامش و تاب‌آوری خانوادگی	
۱۷۶- آرامش خانوادگی در سایه انس با قرآن	
۱۷۷- یاد خدا، عامل پایداری روانی در خانواده	
۱۷۸- اعتماد به وعده‌های الهی، قدرت‌بخش خانواده‌ها	
۱۷۹- تقویت روحیه شکرگزاری در خانواده	
۷- کمک از خداوند جهت قرار گرفتن در مسیر درست	
۱۸- رشد معنوی و ارتقاء ارتباط با خداوند	
۲۶- بنده دیگران نبودن	
۴۲- روحیه شکرگزاری و رضایت از تقدیر الهی	
۴۱- تعادل میان امور دنیوی و اخروی	
۷۱- امیدواری به توبه پس از زشتی‌ها	
۱۰۶- تلقین عبودیت	
۱۰۷- ذکر پروردگار	
۱۱۱- لزوم توشه‌برداری برای فردا	
۱۱۶- سپاس‌گزاری از نعمات خداوند	
۱۲۴- پذیرش شرایط تغییرناپذیر و تسلیم بودن در برابر قضای الهی	
۱۲۵- پذیرش تدبیر الهی در مصیبت	
۱۲۶- تسلیم شدن حداکثری	
۱۲۷- شاد بودن به قسمت‌ها	
۱۲۸- هدفمند بودن خلقت	
۱۲۹- موفقیت محصول تلاش انسان	
۱۳۰- نداشتن اهداف باطل و غیرواقعی	
۱۴۴- دعا و نیایش باعث ایجاد تاب‌آوری در خانواده	
۱۴۵- ایمان به خداوند و اعتقاد به زندگی پس از مرگ باعث افزایش تاب‌آوری در برابر سختی‌های دنیا	
۱۵۰- شکرگزاری از نعمت‌ها و قدردانی از امکانات موجود	
۱۹- تفکر و مشاوره در مسائل خانوادگی	تفکر و مشاوره در مسائل
۵۲- پرهیز از شتابزدگی و عجله	
۵۳- تحقق هر هدف و برنامه‌ای نیازمند زمان مناسب خود	

- ۷۳- ضرورت همنشینی با افراد مثبت اندیش
 ۸۳- تفکر در سخنان، رفتار و کردار خود
 ۱۸۰- مشورت نه تنها نشانه خردمندی
 ۱۸۱- تفکر پیش از تصمیم‌گیری
 ۱۸۲- خرد جمعی، راهکار عبور از بحران‌ها
 ۱۸۳- مشورت با خانواده
 ۱۸۴- جلوگیری از تصمیم‌های هیجانی
 ۱۸۵- نقش والدین در آموزش مشورت به فرزندان
 ۵۷- سخن حق را گفتن و مشورت به عدل کردن
 ۵۹- شجاع بودن و شهامت در امور
 ۶۵- سخن سنجیده گفتن
 ۶۶- ثابت و استوار بودن در امور و پرهیز از سستی
 ۶۷- ترکیب فکر و دل در امور با هم
 ۶۸- پای بندی به سخنان خود
 ۷۲- لزوم سخن گفتن از روی علم و یقین
 ۸۱- پرهیز از افکار و خواسته‌های پراکنده
 ۸۲- شکست سنگهای سخت با سخنان نافذ
 ۸۵- بهره گرفتن از دانستنی‌ها و اندیشه‌های دیگران
 ۸۶- پرسیدن از نادانسته‌ها
 ۸۷- نگاه ژرف و عبرت آموز نسبت به دنیا
 ۸۸- باور به داشتن برهان و دلیل قاطع برای امور
 ۹۰- در نظر گرفتن جوانب کار در امور
 ۹۱- پذیرفتن عواقب کار
 ۹۸- چاره اندیشی در برابر حوادث و تجزیه و تحلیل آن
 ۱۰۵- میانه روی و اعتدال در کارها

حفظ سلامت روانی و جسمانی

- ۱۸۶- اهمیت خواب و نظم در زندگی
 ۱۸۷- اهمیت راحتی جسم در کم‌خوری و آرامش روان و دوری از گناه است.
 ۱۸۸- محیط خانوادگی، مأمین آرامش روانی
 ۱۸۹- پرهیز از افراط در کار و استراحت
 ۱۹۰- خوش‌رویی و شوخ‌طبعی در خانه
 ۱۹۱- توصیه به ورزش و تحرک بدنی
 ۱۹۲- پرهیز از خشونت و تندخویی، تضمین آرامش روانی خانواده
 ۱۹۳- رفتارهای مثبت عاطفی، غذای روان خانواده
 ۱۹۴- نقش بهداشت فردی در سلامت جمعی خانواده
 ۱۹۵- پرهیز از پرخوری و رعایت تغذیه سالم
 ۱۹۶- تعادل روانی از مسیر یاد خداوند
 ۱۹۷- نقش نشاط، تفریح و خنده در روان سالم خانواده
 ۹- پرهیز از فساد و حفظ اخلاق
 ۲۰- برقراری امنیت روانی و عاطفی
 ۱۱۲- ازدواج مایه آرامش
 ۱۱۷- مهرورزی و نشان دادن علاقه به همسر از عوامل ایجاد آرامش
 ۱۱۸- نداشتن انتظارات زیاد از همسر
 ۱۴۷- اهمیت کنترل خشم و درک متقابل در خانواده‌ها

توجه به اصول مالی و اقتصادی

- ۱۹۸- قناعت، پایه استواری اقتصادی در خانواده
 ۱۹۹- برنامه‌ریزی مالی و تدبیر در هزینه‌ها
 ۲۰۰- تعاون اقتصادی در خانواده
 ۲۰۱- حلال‌خواری، پایه برکت اقتصادی خانواده
 ۲۰۲- پرهیز از اسراف و تجمل‌گرایی
 ۲۰۳- توصیه به پس‌انداز و دوری از بدهکاری بی‌جا
 ۲۰۴- تربیت مالی فرزندان، سنگ‌بنای تاب‌آوری آینده

دوره چهارم، شماره دوم

مدیریت صحیح زندگی

- ۲۰۵- نقش زن در مدیریت اقتصادی خانواده
 ۳۰- توجه به اصول مالی و اقتصادی در خانواده
 ۲۰۶- ساده‌زیستی، سبکی پایدار برای تاب‌آوری اقتصادی
 ۲۰۷- پرداخت به‌موقع بدهی‌ها و خوش‌حسابی در خانواده
 ۲۰۸- نیکی در انفاق، حتی در سختی
 ۶- رفتار عادلانه در خانواده
 ۳۱- اهمیت ارتباط خانوادگی و صلح رحم
 ۴۴- کمک به نیازمندان و ترویج همکاری اجتماعی
-
- ۲۰۹- تدبیر و عقلانیت در مدیریت خانواده
 ۲۱۰- مشورت در تصمیم‌گیری‌های خانوادگی
 ۲۱۱- نظم در زندگی خانوادگی
 ۲۱۲- تقسیم مسئولیت‌ها در زندگی مشترک
 ۲۱۳- تعهد به وظایف و پذیرش نقش‌ها
 ۲۱۴- پایداری در مدیریت بحران‌ها
 ۲۱۵- پرهیز از تحکم و خودرأیی در مدیریت خانواده
 ۲۱۶- شفافیت در انتظارات و تعیین حدود وظایف
 ۲۱۷- اولویت‌بندی مسائل خانواده و پرهیز از غفلت از امور مهم
 ۲۱۸- مشارکت در تصمیم‌گیری تربیتی و حمایت از رشد فردی اعضای خانواده
 ۲۱۹- مدیریت زمان و اختصاص وقت به خانواده
 ۲۲۰- پذیرش اشتباه و جبران در مدیریت
 ۱۴- ایجاد محیطی برای تربیت صحیح و آموزش
 ۲۳- پرهیز از دعوا و نزاع‌های خانوادگی
 ۲۵- ایجاد فرهنگ غمخواری و همدلی در خانواده
 ۲۹- آموزش مهارت‌های حل تعارض در خانواده
 ۳۴- تقویت فرهنگ گذشت و بخشش در خانواده
 ۳۵- تقویت روابط زناشویی سالم و پایدار
 ۳۶- ایجاد فرهنگ صلح و آشتی در خانواده
 ۳۷- توجه به اهمیت وقت و زمان در خانواده
 ۳۸- مقاومت در برابر آسیب‌های اجتماعی
 ۴۰- توانمندسازی از طریق علم و آگاهی
 ۴۳- مقاومت در برابر فشارهای اجتماعی و فرهنگی
 ۴۶- مدیریت بحران‌های عاطفی
 ۵۴- دقت در تربیت فرزندان
 ۵۶- مدیریت و نظم دهی به امور خانوادگی
 ۱۱۳- همسران حافظ یکدیگر باشند.
 ۱۱۵- داشتن رابطه‌ی خوب با اقوام و آشنایان در قالب صلحی رحم
 ۱۴۱- اهمیت فرزند صالح در ایجاد تاب‌آوری و استحکام خانواده‌ها
 ۱۴۲- عدم تربیت فرزند ظلم کرده واقعی به او
 ۱۴۶- تربیت دینی و اخلاقی فرزندان در جهت مقابله با مشکلات اجتماعی و فردی

دستاورد تحلیل محتوا در مورد ماحصل ویژگی‌های خانواده تاب‌آور در مثبت به آینده، ارتباط معنوی با خداوند، تفکر و مشاوره در مسائل، حفظ آموزه‌های اسلامی (احادیث و روایات) در ۱۱ ویژگی محوری (صبر و استقامت، احترام گذاشتن به تفاوت‌ها و تنوع‌ها، پذیرش مسئولیت فردی و جمعی، اعتماد به خداوند و توکل بر او، مدیریت صحیح زندگی، رویکرد

شکل ۱. خانواده تاب آور در آموزه های اسلامی (احادیث و روایات)

بحث و نتیجه گیری

یافته های پژوهش حاضر نشان داد که خانواده تاب آور در آموزه های اسلامی بر پایه مجموعه ای از مؤلفه های شناختی، عاطفی، رفتاری، معنوی و اجتماعی استوار است که در قالب ۱۱ مقوله محوری شامل صبر و استقامت، احترام به تفاوتها و تنوعها، پذیرش مسئولیت فردی و جمعی، اعتماد به

خداوند و توکل بر او، مدیریت صحیح زندگی، رویکرد مثبت به آینده، ارتباط معنوی با خداوند، تفکر و مشاوره در مسائل، حفظ سلامت روانی و جسمانی، توجه به اصول مالی و اقتصادی و تقویت روحیه همبستگی و همکاری شناسایی شدند. این یافته نشان می دهد که در نگرش اسلامی، تاب آوری خانواده مفهومی چندبعدی است که تنها به توانایی تحمل سختی ها محدود نمی شود، بلکه مجموعه ای از مهارت ها، ارزش ها و نگرش های فردی و جمعی

می‌دهد که در نظام فکری اسلام، معنویت نه یک عامل جانبی بلکه یکی از ارکان اصلی تاب‌آوری خانواده محسوب می‌شود. خانواده‌هایی که در مواجهه با مشکلات به منابع معنوی متوسل می‌شوند، قادرند رنج‌ها و بحران‌ها را معنابخشی کرده و از فشارهای روانی ناشی از آنها بکاهند. این یافته با پژوهش احمدی و همکاران همخوان است که نشان دادند دلبستگی به خداوند با سلامت روان و تاب‌آوری والدین ارتباط مثبت دارد (Ahmadi et al., 2012). همچنین زینوری و همکاران تأکید کردند که ارزش‌های دینی و تعاملات زناشویی مبتنی بر باورهای اسلامی می‌توانند نقش مهمی در تقویت تاب‌آوری خانواده‌های مسلمان ایفا کنند (Zainuri et al., 2025). از منظر اسلامی، توکل، دعا، ذکر و شکرگزاری موجب ایجاد احساس امنیت روانی و کاهش اضطراب شده و خانواده را در برابر فشارهای محیطی مقاوم‌تر می‌سازد. بنابراین، می‌توان گفت که معنویت در خانواده‌های اسلامی کارکردی دوگانه دارد؛ از یک سو منبع معنا و امید است و از سوی دیگر نقش یک سازوکار مقابله‌ای مؤثر را ایفا می‌کند.

نتایج پژوهش حاضر همچنین نشان داد که مدیریت صحیح زندگی از جایگاه ویژه‌ای در تاب‌آوری خانواده برخوردار است. این مقوله شامل نظم، برنامه‌ریزی، تقسیم مسئولیت‌ها، مدیریت بحران، تربیت فرزندان و تصمیم‌گیری منطقی بود. چنین یافته‌ای نشان می‌دهد که تاب‌آوری صرفاً محصول ویژگی‌های هیجانی یا معنوی نیست، بلکه به توانایی خانواده در سازماندهی امور زندگی و مدیریت منابع نیز وابسته است. این نتیجه با پژوهش‌های شفیع‌آبادی و همکاران و کریمی‌نژاد و همکاران همسو است که مدیریت کارآمد، انعطاف‌پذیری و مهارت حل مسئله را از مؤلفه‌های اصلی تاب‌آوری خانواده معرفی کرده‌اند (Kariminejad et al., 2019; Shafiabadi et al., 2020). همچنین پژوهش گراتون و همکاران نشان داد که عملکرد مطلوب خانواده و انسجام ساختاری آن، نقش تعیین‌کننده‌ای در

را در بر می‌گیرد. چنین برداشتی با دیدگاه والش درباره تاب‌آوری خانواده همسو است که این سازه را فرآیندی پویا برای سازگاری، بازسازی و رشد در شرایط دشوار می‌داند (Walsh, 2012). همچنین یافته‌های پژوهش حاضر با مدل‌های جدید تاب‌آوری خانواده که بر تعامل میان منابع درونی، عوامل ارتباطی، انعطاف‌پذیری شناختی و حمایت اجتماعی تأکید دارند، همخوانی دارد (Xu, 2026).

یکی از مهم‌ترین یافته‌های پژوهش حاضر، شناسایی «رویکرد مثبت به آینده» به عنوان پرتکرارترین مؤلفه خانواده تاب‌آور در آموزه‌های اسلامی بود. این نتیجه بیانگر آن است که در متون اسلامی، امید، خوش‌بینی، حسن‌ظن، دوراندیشی و نگاه مثبت به آینده جایگاه ویژه‌ای در حفظ انسجام و پایداری خانواده دارند. از منظر روان‌شناسی نیز امید و خوش‌بینی از مهم‌ترین عوامل محافظت‌کننده در برابر فشارهای روانی محسوب می‌شوند و به افراد کمک می‌کنند تا موقعیت‌های دشوار را قابل کنترل‌تر ارزیابی نمایند. یافته‌های پژوهش حاضر با نتایج مطالعات یو و همکاران و یوان و همکاران همسو است که نشان دادند تاب‌آوری خانواده از طریق تقویت توانمندی‌های فردی، امیدواری و سازگاری روان‌شناختی، سلامت روان نوجوانان را ارتقا می‌دهد (Yu et al., 2025; Yuan et al., 2025). همچنین ژو نشان داد که خانواده‌های دارای سطوح بالاتر تاب‌آوری، فرزندان دارای هوش هیجانی بالاتر و رفتارهای خودآسیب‌رسان کمتری دارند که این موضوع اهمیت نگرش مثبت و امیدبخش حاکم بر خانواده را برجسته می‌سازد (Zhu, 2025). در آموزه‌های اسلامی نیز امید به رحمت الهی، اعتماد به وعده‌های خداوند و خوش‌بینی نسبت به آینده به عنوان عواملی معرفی شده‌اند که توان مقابله افراد با بحران‌ها را افزایش می‌دهند.

یافته دیگر پژوهش، اهمیت بالای ارتباط معنوی با خداوند و اعتماد به خداوند و توکل بر او در شکل‌گیری خانواده تاب‌آور بود. این نتیجه نشان

می‌توان یکی از مهم‌ترین سازوکارهای روان‌شناختی و معنوی در خانواده‌های اسلامی دانست که امکان سازگاری موفق با دشواری‌ها را فراهم می‌آورد. یکی دیگر از یافته‌های پژوهش حاضر، اهمیت تقویت روحیه همبستگی و همکاری و نیز پذیرش مسئولیت فردی و جمعی در خانواده بود. این نتایج نشان می‌دهد که خانواده تاب‌آور در آموزه‌های اسلامی بر مبنای مشارکت فعال اعضا، حمایت متقابل و احساس مسئولیت مشترک شکل می‌گیرد. چنین برداشتی با یافته‌های پژوهش فرین و همکاران درباره نقش حمایت خانوادگی در ارتقای کیفیت زندگی و سازگاری با شرایط دشوار همخوانی دارد (Frain et al., 2008). همچنین لیو و همکاران در مطالعه خود بر پناهندگان نشان دادند که حمایت اجتماعی و انسجام خانوادگی از مهم‌ترین عوامل تاب‌آوری محسوب می‌شوند (Liu et al., 2020). در متون اسلامی نیز همکاری، ایثار، خدمت به اعضای خانواده و مشارکت در حل مشکلات به عنوان ارزش‌های بنیادین خانواده معرفی شده‌اند که موجب افزایش سرمایه اجتماعی و کاهش آسیب‌پذیری خانواده می‌شوند. نتیجه قابل توجه دیگر، اهمیت حفظ سلامت روانی و جسمانی و توجه به اصول مالی و اقتصادی در خانواده تاب‌آور بود. این یافته نشان می‌دهد که آموزه‌های اسلامی به ابعاد عملی و روزمره زندگی نیز توجه ویژه‌ای دارند و سلامت جسم، آرامش روان، تغذیه مناسب، اعتدال در مصرف، قناعت و مدیریت مالی را از عناصر اساسی پایداری خانواده می‌دانند. این نتیجه با مطالعات جدید تاب‌آوری که نقش سلامت روان، امنیت اقتصادی و مدیریت منابع را در افزایش سازگاری خانواده‌ها برجسته کرده‌اند، همسو است (Xu et al., 2026; Yu et al., 2025). همچنین پژوهش‌های انجام‌شده در دوران همه‌گیری کرونا نشان دادند که خانواده‌هایی که از مدیریت اقتصادی مناسب و روابط عاطفی سالم برخوردار بودند، توان بیشتری برای مقابله با فشارهای ناشی از بحران داشتند (Grossman, 2021; Pidaei et al., 2021).

سازگاری خانواده‌ها با شرایط دشوار دارد (Gralton et al., 2022). از منظر آموزه‌های اسلامی نیز تدبیر، اعتدال، نظم و مسئولیت‌پذیری از ویژگی‌های خانواده موفق و پایدار محسوب می‌شوند و می‌توانند خانواده را در برابر بحران‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مقاوم سازند. از دیگر یافته‌های مهم پژوهش حاضر، نقش تفکر و مشاوره در مسائل خانوادگی بود. آموزه‌های اسلامی بر خردورزی، مشورت و بهره‌گیری از عقل جمعی تأکید فراوان دارند و نتایج این پژوهش نیز نشان داد که چنین مؤلفه‌هایی در شکل‌گیری خانواده تاب‌آور اهمیت بالایی دارند. این نتیجه با دیدگاه‌های جدید تاب‌آوری که انعطاف‌پذیری شناختی و توانایی ارزیابی مجدد موقعیت‌ها را از عوامل اصلی سازگاری می‌دانند، همخوانی دارد (Xu et al., 2026). خانواده‌هایی که اعضای آنها درباره مسائل مهم با یکدیگر مشورت می‌کنند و تصمیمات خود را بر اساس گفت‌وگو و خرد جمعی اتخاذ می‌نمایند، توان بیشتری برای مقابله با بحران‌ها دارند. از این منظر، مشورت نه تنها ابزاری برای تصمیم‌گیری بهتر، بلکه سازوکاری برای تقویت احساس تعلق، مشارکت و حمایت متقابل در خانواده است. یافته‌های پژوهش حاضر همچنین بر اهمیت صبر و استقامت به عنوان یکی از ارکان اصلی خانواده تاب‌آور تأکید دارد. صبر در آموزه‌های اسلامی صرفاً به معنای تحمل منفعلانه مشکلات نیست، بلکه به معنای پایداری فعال، خویشتن‌داری، مقاومت و حفظ امید در شرایط دشوار است. این یافته با نتایج خسروی و همکاران همسو است که صبر را یکی از مهم‌ترین عوامل استحکام خانواده و مقابله مؤثر با بحران‌ها معرفی کرده‌اند (Khosravi et al., 2018). همچنین پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه تاب‌آوری نشان داده‌اند که خانواده‌های تاب‌آور قادرند فشارهای ناشی از مشکلات اقتصادی، بیماری، فقدان یا بحران‌های اجتماعی را با حفظ انسجام و حمایت متقابل مدیریت کنند (Almazan et al., 2018; Grossman, 2021). بنابراین، صبر را

بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر، توصیه می‌شود برنامه‌های آموزشی و مشاوره‌ای خانواده با تأکید بر تقویت صبر، امید، مسئولیت‌پذیری، مهارت‌های ارتباطی، مدیریت مالی و معنویت طراحی شوند. همچنین مراکز آموزشی، فرهنگی و دینی می‌توانند از آموزه‌های اسلامی مرتبط با تاب‌آوری برای ارتقای توانمندی خانواده‌ها در مواجهه با چالش‌های زندگی بهره بگیرند. برگزاری کارگاه‌های آموزشی برای والدین، تولید محتوای فرهنگی مبتنی بر مؤلفه‌های شناسایی شده و ادغام این مفاهیم در برنامه‌های تربیتی مدارس و دانشگاه‌ها نیز می‌تواند در تقویت تاب‌آوری خانواده‌های معاصر مؤثر باشد.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

حمایت مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

موازین اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

تشکر و قدردانی

از تمامی کسانی که در طی مراحل این پژوهش یاری رساندند تشکر و قدردانی می‌گردد.

References

Ahmadi, K., Khodabakhsh, M., Sheikh, M., & Sarabandi, H. (2012). The Role of Attachment to God in Resilience and Mental

بنابراین، تاب‌آوری خانواده در نگرش اسلامی تنها به ابعاد معنوی محدود نیست، بلکه تمامی جنبه‌های زندگی فردی و جمعی را در بر می‌گیرد.

در مجموع، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که خانواده تاب‌آور در آموزه‌های اسلامی ساختاری چندبعدی و یکپارچه دارد که در آن عوامل معنوی، اخلاقی، شناختی، هیجانی، اجتماعی و اقتصادی به صورت هم‌افزا عمل می‌کنند. این نتایج علاوه بر تأیید بسیاری از یافته‌های پژوهش‌های معاصر در حوزه تاب‌آوری خانواده، نشان می‌دهد که متون اسلامی ظرفیت بالایی برای تبیین الگوهای بومی و فرهنگی تاب‌آوری دارند. در واقع، مؤلفه‌هایی همچون توکل، صبر، امید، مشورت، مسئولیت‌پذیری، همبستگی و مدیریت صحیح زندگی که در این پژوهش شناسایی شدند، می‌توانند به عنوان چارچوبی جامع برای تقویت تاب‌آوری خانواده‌های مسلمان مورد استفاده قرار گیرند (Walsh, 2012; Xu, 2026; Zainuri et al., 2025).

از جمله محدودیت‌های پژوهش حاضر می‌توان به اتکای آن بر تحلیل متون و منابع اسلامی اشاره کرد که امکان بررسی تجربی و میدانی مؤلفه‌های استخراج‌شده را فراهم نمی‌کند. همچنین تفسیر متون دینی همواره ممکن است تحت تأثیر برداشت پژوهشگر قرار گیرد. محدود بودن پژوهش به احادیث و روایات منتخب و عدم مقایسه با سایر سنت‌های دینی و فرهنگی نیز از دیگر محدودیت‌های مطالعه محسوب می‌شود.

پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آینده، مدل استخراج‌شده از ویژگی‌های خانواده تاب‌آور در آموزه‌های اسلامی در قالب مطالعات کمی و آمیخته مورد آزمون قرار گیرد. همچنین بررسی نقش هر یک از مؤلفه‌های شناسایی شده در گروه‌های مختلف جمعیتی، خانواده‌های دارای شرایط ویژه و فرهنگ‌های گوناگون می‌تواند به غنای بیشتر دانش موجود کمک کند. طراحی ابزارهای سنجش بومی مبتنی بر مؤلفه‌های استخراج‌شده نیز از دیگر مسیرهای مهم پژوهشی آینده خواهد بود.

- Considerations. *Family Transitions*, 1-30. <https://doi.org/10.1080/28375300.2026.2622851>
- Yu, L., Zhou, X. H., Shek, D. T. L., & Wang, Y. (2025). Family Resilience and Adolescent Mental Health in Chinese Families: The Mediating Role of Personal Strengths. *Applied Research in Quality of Life*. <https://doi.org/10.1007/s11482-025-10453-x>
- Yuan, G. F., Zhong, S., Liu, C., Liu, J., & Yu, J. (2025). The influence of family resilience on non-suicidal self-injury among Chinese adolescents: The mediating roles of mindfulness and individual resilience. *Archives of Psychiatric Nursing*. <https://doi.org/10.1016/j.apnu.2025.01.003>
- Zainuri, M. I., Pajariato, H., Anuar, A. B., & Suarja, S. (2025). Marital Interaction Value-Based Counseling as a Strategy to Build Muslim Family Resilience. *Jurnal Konseling dan Pendidikan*, 13(2), 379-390.
- Zhu, Z. (2025). Family Resilience, Emotional Intelligence, and Non-Suicidal Self-Injury Among Chinese Adolescents With Mental Disorders: A Latent Variable Mediation Analysis. *Frontiers in Psychiatry*, 16. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2025.1631266>
- Health of the Parents of Trainable Mentally Retarded Children. *Research in Psychological Health*, 6(1), 1-9.
- Almazan, J. U., Cruz, J. P., Alamri, M. S., Alotaibi, J. S. M., Albougami, A. S. B., Gravoso, R., & Bishwajit, G. (2018). Predicting Patterns of Disaster-Related Resiliency among Older Adult Typhoon Haiyan Survivors. *Geriatric Nursing*, 39(6), 629-634.
- Arbili, A. i. I. (2019). *Kashf al-Ghummah*. Islamieh.
- Chami, M., Zare Bahramabadi, M., Asgharnejad, F., Ali, A., & Shiroudi, S. (2020). The Effectiveness of a Qur'anic Teachings-Based Family Resilience Model on Marital Satisfaction and Couples' Intimacy. *Quran and Medicine*, 5.
- Frain, M. P., Berven, N. L., Chan, F., & Tschopp, M. K. (2008). Family Resiliency, Uncertainty, Optimism, and Quality of Life of Individuals with HIV/AIDS. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 52(1), 16-27.
- Gralton, K. S., Doering, J., Ngui, E., Pan, A., & Schiffman, R. (2022). Family Resiliency and Family Functioning in Non-Hispanic Black and Non-Hispanic White Families of Preterm Infants. *Journal of Pediatric Nursing*, 64, 102-110.
- Grossman, V. A. (2021). Resiliency during the Pandemic: What Keeps a Team Together? *Journal of Radiology Nursing*, 40(4), 311.
- Hosseini Ameli, S. M. (2019). *A'yan al-Shi'ah* (16th ed.). Da'irat al-Ma'arif lil-Matbu'at.
- Kariminejad, H., Sadeghi, M., & Gholamrezaei, S. (2019). Developing a Family Resilience Model Based on the Views of Family Experts, Couples, and Research: A Qualitative Study. *Cultural-Educational Journal of Women and Family*, 13(46).
- Khosravi, M., Esfandiyari, M., & Tahmasbipour, N. (2018). Examining the Role of Patience and Resilience in Family Strength from the Perspective of Islamic Ethics and Psychology. Second International and Third National Conference on Islam and Values,
- Liu, J., Mansoor, Y., Johar, J., Kim, S., Sidiqi, A., & Kapoor, V. (2020). Strengths-Based Inquiry of Resiliency Factors among Refugees in Metro Vancouver: A Comparison of Newly-Arrived and Settled Refugees. *Social Science & Medicine*, 263, 113243.
- Mashayekhi, M., Borjali, A., Delavar, A., & Shafiabadi, A. (2011). Modeling the Resilience of Veterans' Families Based on Cognitive and Emotional Variables. *Military Psychology Journal*, 2(8).
- Pidaei, M., Pilevari Salmasi, N., & Shahriari, M. R. (2021). Identifying the Dimensions of Human Resource Resilience during the COVID-19 Pandemic from an Islamic Perspective Using the Fuzzy Delphi Approach. *Cultural Management Journal*, 15(51).
- Shafiabadi, A., Esmaeili, M., & Younesi, J. (2020). Modeling Factors Affecting Iranian Family Resilience. *Journal of Psychological Science*(95).
- Shaykhi, F., Ghayour-Minaie, M., & Toubourou, J. W. (2018). Impact of the Resilient Families Intervention on Adolescent Antisocial Behavior: 14-Month Follow-Up within a Randomized Trial. *Children and Youth Services Review*, 93, 484-491.
- Walsh, F. (2012). *Strengthening Family Resilience*. Danjeh.
- Xu, M. (2026). Resilience Factors in Family Structure Transitions: Emotion Regulation, Cognitive Flexibility, Identity Development, Social Support, and Contextual